

ნონა კოპალიანი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო
nona.kopaliani@atsu.edu.ge
<https://doi.org/10.52340/lac.2024.09.27>

შეფასების კატეგორიის კვლევის ძირითადი პრობლემები ლინგვისტიკაში

საკვანძო სიტყვები: შეფასების კატეგორია, შეფასების ტიპები, შეფასების მარკერები ურთიერთობების პროცესში ადამიანი აფასებს სხვა ადამიანების საქმიანობას, მოქმედებებს, ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს. შეფასების მოვლენას (ფენომენს), როგორც სამყაროსთან ადამიანის დამოკიდებულების, ურთიერთმოქმედების მნიშვნელოვან ასპექტს, მეცნიერების მრავალი დარგი შეისწავლის, როგორცაა: ლოგიკა, ფსიქოლოგია, ფილოსოფია, ეთიკა, რომელთა წარმომადგენლები შეფასებას განსაზღვრავენ, როგორც საკუთრივ ადამიანის კატეგორიას.

ერთი მხრივ, შეფასება განპირობებულია ადამიანის ფიზიკური და გონებრივი ბუნებით, მისი განცდებით, მეორე მხრივ, იგი განსაზღვრავს ადამიანის აზროვნებას, მის საქმიანობას, დამოკიდებულებას სხვა ადამიანებისა და გარესამყაროს ობიექტების მიმართ, ადამიანის მიმართ ხელოვნების აღქმას და ა.შ.

თანამედროვე ფსიქოლოგიაში მიჩნეულია, რომ შეფასება განუყოფლად არის დაკავშირებული შემეცნების პროცესთან: „ნებისმიერ შემეცნებით პროცესში ხდება საგნების სხვადასხვა თვისებებისა და მათ შორის არსებული კავშირების ასახვა, ობიექტის ხატის ფორმირება“ [დობლაევი 1984: 5].

ფილოსოფიურმა მიმართულებამ, რომელიც ეხება შეფასების პრობლემებს, ანუ აქსიოლოგიამ, რომელსაც ჯერ კიდევ სოკრატემ ჩაუყარა საფუძველი, შეიმუშავა მთელი დოქტრინა ღირებულებების ბუნების, ანუ რეალობის ადგილის შესახებ ღირებულებითი სამყაროს სტრუქტურაში.

ადამიანის გონებაში ფორმირებული და ენაში ასახული შეფასებითი სისტემა არაერთი ლინგვისტიკის, ლინგვოკულტუროლოგის, კონცეპტოლოგის და სხვ. მეცნიერის ინტერესის საგანია. ლინგვისტიკის სფეროში ამ ფენომენის კვლევის ძირითად მიზანს წარმოადგენს შეფასების, როგორც ენის კატეგორიისა და მისი როლის განსაზღვრა ადამიანის, როგორც ენის მატარებლის, ცხოვრებაში. შეფასების კატეგორია საკმაოდ სრულადაა აღწერილი ენათმეცნიერებაში: განსაზღვრულია შეფასებითი მნიშვნელობების მრავალმხრივი პრობლემატიკა, ტექსტში მათი გამოხატვის საშუალებებისა და ფუნქციონის თავისებურებები.

შეფასება განისაზღვრება, როგორც კავშირი, რომელიც არსებობს მოსაუბრის/ მსმენელის ღირებულებით ორიენტაციასა და სიტყვით აღნიშნულ რეალიას შორის, რომელსაც იგი დადებითად ან უარყოფითად აფასებს რაღაც გარკვეულ საფუძველზე, სამყაროს იმ სურათის

„სტანდარტების“ შესაბამისად, რომელიც საფუძვლად უდევს შეფასების ნორმებს [თელია 1986: 22–23]. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, შეფასება არის კავშირი, რომელიც მყარდება ადამიანის ღირებულებით ორიენტაციასა და აღნიშნულ რეალიას შორის.

ლინგვისტიკაში შეფასების კატეგორიის აღსანიშნად სხვადასხვა ტერმინი გამოიყენება. როგორც ჩანს, ეს აიხსნება იმ ფაქტით, რომ მკვლევარები მას განსხვავებული პოზიციებიდან, სხვადასხვა რაკურსით შეისწავლიან. ერთი და იმავე კატეგორიის აღსანიშნად, მაგალითად, ჰალიდეი იყენებს ტერმინს *attitude* (დამოკიდებულება) [ჰალიდეი 2014], მარ-ტინი და უაიტი - ტერმინს *appraisal* (შეფასება) [მარტინი, უაიტი 2005], ბიბერი და კონრადი, ჩარლზი, ჯოუნსტონი, ენგელბრეტსონი მას აღნიშნავენ, როგორც *stance* (პოზიცია) [ბიბერი 1999, ჩარლზი 2004, ენგელბრეტსონი 2007], ხოლო ჰანსტონი, თომპსონი, და ლემკი იყენებენ ტერმინს *evaluation* (შეფასება) [ჰანსტონი 2008; თომპსონი, ჰანსტონი 2000; ლემკი 1998].

რუსულ ენათმეცნიერებაში ძირითადად ტერმინი *оценка, категория оценки* (შეფასება) გამოიყენება [თელია 1986, დმიტრიევა 2018, შახოვსკი 1994 და სხვ.]. თუმცა აქაც ვხვდებით ისეთი პარალელური ტერმინების გამოყენებას (იგივე ცნების გამოსახატად), როგორცაა: *эмоциональное значение, эмоциональная окраска* (ემოციური მნიშვნელობა, ემოციური შეფერილობა).

დ. დმიტრიევა შეფასების კატეგორიის შესწავლაში რამდენიმე მიდგომას გამოჰყოფს: კონტრასტულს, ლექსიკო-გრამატიკულს და დისკურსულს [დმიტრიევა 2018]. კონტრასტული მიდგომის მომხრეები შეფასებად თვლიან ყველაფერს, რაც ტექსტის ნორმებს სცდება, რითაც განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ტექსტისკენ (anything which departs from the norm of the text acts evaluatively by drawing attention to itself and also to the material which surrounds it). შეფასებისადმი ამ მიდგომის წარმომადგენელს, ლ. პოლანს, შეფასების გამოხატვის საილუსტრაციოდ მოჰყავს რთული წინადადებებისაგან შემდგარი ტექსტის მაგალითი, სადაც შეფასება სხვადასხვა საშუალებებითაა გამოხატული. ლ. პოლანი შეფასების გამოხატვის ენობრივ საშუალებებად მიიჩნევს: საკვანძო სიტყვების ან ფრაზების გამეორებას, არაპირდაპირი მეტყველების გამოყენებას, მოდიფიკატორთა გამოყენებას, ემოციურ პაუზებს (suspension of the action by retarding discussion), მახვილს, უარყოფით გამოთქმებს [პოლანი 1988: 38]. რ. ჰანტი და დ. ვიპონდის გამოყოფენ შეფასების სამ ძირითად ტიპს და დისკურსში ნორმიდან გადახვევის სამ ვარიანტს, რომლებიც შეესაბამება შეფასების ტიპებს. პირველი ტიპი, მათი აზრით, არის შეფასებები დისკურსში (discourse evaluations), ანუ გამოხატვის აშკარა, მარკირებული ხერხები, როგორცაა, მაგალითად, სიტყვა *crowded* წინადადებაში *“they crowded into our narrow little hall”*, ნაცვლად *“they came into our narrow little hall”*. მეორე ტიპი არის შეფასებები მოთხრობაში (story evaluations), ანუ განსაკუთრებული მოვლენები, პერსონაჟები, აღწერილობები ან ლოკაციები თხრობაში. მესამე ტიპი არის შეფასებები თხრობაში (telling evaluations), ანუ ერთი შეხედვით შეუსაბამო ინფორმაცია, რომელიც მოგვიანებით საკვანძო აღმოჩნდება [ჰანტი, ვიპონდი 1986].

ს. ჰანსტონი შეფასებისადმი კონტრასტული მიდგომის ნაკლოვანებებზეც ამახვილებს ყურადღებას. მისი აზრით: 1) ლ. პოლანისა და უ. ლაბოვის მიერ გამოყოფილი შეფასების საშუალებები მხოლოდ მოთხრობებს მიესადაგება; 2) შეფასება დისკურსისთვის უფრო არის დამახასიათებელი, ვიდრე წინადადებებისა და მათი შედარებისთვის; 3) რაც უფრო მეტი ხერხია გამოყენებული გარკვეულ ტექსტში შეფასების გადმოსაცემად, მით უფრო ნაკლებად გამჭვირვალეა შეფასების საზღვრები [ჰანსტონი 2008: 59–60].

ლექსიკურ-გრამატიკული, ანუ სისტემური ფუნქციური მიმართულების ფარგლებში გამოჰყოფენ მნიშვნელობის სამ ტიპს: ტექსტუალურს (textual), აზროვნებითს (ideational) და

პიროვნებათშორის (interpersonal). ამ მიდგომის ერთ-ერთი ფუძემდებლის, მ. ჰალიდის აზრით, მოდალობა ენაში აისახება შეფასების მეშვეობით. მ. ჰალიდი და მისი მიმდევრები - ჯ. მარტინი, პ. უაიტი - იკვლევენ მეტაფუნქციებს (ენის ფუნქციებს), მათ რეალიზაციას და სტრუქტურებს ენაში. მათი აზრით, ენობრივ სტრუქტურებში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ცნებას წარმოადგენს შეფასება, რომელსაც ს. პოინტონი, მ. ჰალიდის მსგავსად, ტერმინით *tenor* (მიმართება, დამოკიდებულება) აღნიშნავს. ავტორი შეფასების სამ ნიშან-თვისებას გამოჰყოფს, ესენია: გავლენა (power), კონტაქტი (contact) და აფექტი (affect).

გავლენაში მკვლევარი მოიაზრებს იერარქიულ და არაიერარქიულ დამოკიდებულებებს დისკურსის მონაწილეთა შორის. კონტაქტში იგულისხმება, თუ რამდენად კარ-გად იცნობენ მოსაუბრეები ერთმანეთს და რამდენად აინტერესებთ ერთმანეთი. აფექტი არის დადებითი ან უარყოფითი დამოკიდებულება მოსაუბრის მიმართ [ჰანსტონი, 2008:199]. თუკი ლექსიკურ-გრამატიკული მიდგომისას მკვლევართათვის მნიშვნელოვანია ლექსიკისა და გრამატიკის შეფასებით ასპექტების დადგენა, დისკურსულ მიდგომაში შეფასება განიხილება, როგორც დისკურსის ელემენტი.

ჯ. სინკლერი, ს. ჰანსტონი, ჯ. თომპსონი თვლიან, რომ შეფასება, როგორც დისკურსის კომპონენტი, გავლენას ახდენს დამოკიდებულებაზე, ურთიერთქმედების ანალიზსა და სხვ. მათი აზრით, შეფასება დისკურსში სამ ფუნქციას ასრულებს: 1) შეფასებით გამოიხატება მოსაუბრის აზრი, სოციალური ჯგუფის ფასეულობათა სისტემა; 2) შეფასების მეშვეობით ხდება დისკურსის მონაწილეთა შორის ურთიერთობის აგება-შენარჩუნება; 3) შეფასება - დისკურსის ორგანიზების განუყოფელი ნაწილია.

შეიძლება გამოვყოთ აგრეთვე სემანტიკური/სემასიოლოგიური მიდგომა. სემანტიკის თვალსაზრისით, შეფასება გულისხმობს ენობრივი გამონათქვამების მნიშვნელობის ღირებულებით ასპექტს, რომელიც შეიძლება ინტერპრეტირებულ იქნას შემდეგი სახით: A (შეფასების სუბიექტი) თვლის, რომ B (შეფასების ობიექტი) კარგია / ცუდია [ვოლფი 2006: 5]. ფასეულობათა ერთობლიობა ქმნის სამყაროს ფასეულობათა სურათს, რომელიც სოციუმის ენობრივი სურათის ნაწილია. ამ მიმართულების წარმომადგენელთა ნაშრომებში ხაზგასმით აღინიშნება, რომ არსებობს ფასეულობათა სისტემები, რომლებიც საერთოა ყველა ხალხისთვის (ყველა ენისთვის), თუმცა არსებობს ეროვნული ფასეულობები, აგრეთვე კოლექტიური და ინდივიდუალურიც. სამყაროს ფასეულობითი სურათი კულტურის თავისებურებებითაა განპირობებული, თავისი ისტორიულად ჩამოყალიბებული ხასიათი აქვს, რომელიც მხოლოდ მოცემული კულტურისთვისაა დამახასიათებელი და გამოარჩევს მას მსოფლიო კულტურაში [პისანოვა 1997: 4].

შეფასების კატეგორიის კვლევა **კომინიკაციური** მიდგომის ფარგლებშიც ხორციელდება. მისი წარმომადგენლები იკვლევენ შეფასების გამოყენების პირობებსა და კომუნიკაციურ მიზნებს სამეტყველო აქტებში [თელია 1986, შახოვსკი 1994, ტოკარევა 2005].

შეფასებისადმი მიძღვნილ ნაშრომებში გვხვდება შეფასებასთან დაკავშირებული არაერთი ცნება და ტერმინი, რომლებსაც აქვთ მსგავსი მახასიათებლები და რომლებიც წარმოადგენს შეფასების **მომიჯნავე ცნებებს**. ასეთი ცნებებია: მოდალობა, დეიქსისი, ემოციები, ემოციურობა, ექსპრესიულობა, ღირებულებები, ნორმები და სხვ.

ამრიგად, ღირებულების ლინგვისტური შესწავლის მიზნით უკანასკნელი ათწლეულების მანძილზე განხორციელებული მრავალი ნაშრომის ანალიზი ცხადყოფს აქტიურ ინტერესს ამ კატეგორიისადმი ენათმეცნიერების სხვადასხვა სფეროში. შეფასების კატეგორიისადმი, მისი მოცულობისადმი, ფარგლებისადმი, გამომხატველი საშუალებებისადმი

მრავალფეროვანი მიდგომები, განსხვავებული შეხედულებები და თვით მისი აღმნიშვნელი ტერმინების სიმრავლე ადასტურებს ამ კატეგორიის შესწავლის აქტუალურობას.

ლიტერატურა:

1. **ბიბერი 1999** - Biber D., Johansson S., Leech G., Conrad S. and Finegan E. (1999). The Longman grammar of spoken and written English. Lon-don: Longman. 1203 pp.
2. **ბოლდირევი 2015** - Болдырев Н.Н. (1995). Функциональная категоризация английского глагола: дис. ... д-ра филол. наук. - СПб.
3. **დმიტრიევა 2018** - Дмитриева Д. Ю. (2018). Лингвокогнитивный подход к проблеме категоризации интел-лектуальных способностей человека [Электронный ресурс] : монография / Д. Ю. Дмитриева, А. С. Самигуллина. – Электрон. текст. дан. – Краснодар : Изда-тельский дом «ХОРС», 2018. – 152 с.
4. **თელია 1986** - Телия В. Н. (1986). Коннотативный аспект семантики номинатив-ных единиц / В. Н. Телия ; отв. ред. А. А. Уфимцева. – М.: Наука. – 143 с.
5. **ენგელბრეტსონი 2007** - Englebretson R. (2007). Stancetaking: an introduction // Stancetaking in discourse: subjectivity, evaluation, interaction/edited by R. Englebretson. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. Pp. 1–26.
6. **თომპსონი, ჰუნსტონი 2000** - Thompson G., Hunston S. Evaluation: an introduction (2000) // Evaluation in text: authorial stance and the construction of dis-course / edited by S. Hunston and G. Thompson. Oxford Uni-versity Press. Pp. 1–22.
7. **ლემკი 1998** - Lemke J. L. (1998). Resources for attitudinal meaning: evaluative orientations in text semantics // Functions of Language. No 5(1). Pp. 33–56.
8. **მარტინი, უაიტი 2005** - Martin J. R. and P.R.R. White (2005). The language of evaluation. Appraisal in English. Palgrave Macmillan. 278 pp.
9. **პისანოვი 1997** – Писанова Т.В. (1997). Национально-культурные аспекты оценочной семан-тики: эстетические и этические оценки / Т.В. Писанова. — М.: Изд-во ИКАР. -320 с.
10. **პოლანი 1988** – Polanyi L. (1988). A formal model of the structure of discourse / L. Polanyi // Journal of Pragmatics. – 1988. – Vol. 12, no. 5–6. – P. 601–638.
11. **ტოკარევა 2005** – Токарева Е. Н. (2005). Специфика выражения оценки в гендерном дискурсе (на материале современного английского языка): дис. ... канд. филол. н.: 10.02.04 /–Уфа. – 205с.
12. **ჩარლზი 2004** - Charles M. (2004). The author’s voice in academic writing with reference to theses in politics and materials sciences. Ph. D. dissertation, Department of English, University of Birmingham.
13. **შახოვსკი 1994** - Шаховский В. И. (1994.). Типы значений эмотивной лексики // Вопросы языкознания. – № 1. – С. 20–25.
14. **ჰალიდეი 2014** - Halliday M.A.K. Halliday’s introduction to functional gram-mar: 4th edition/ M.A.K. Halliday and Christian Matthiessen. Routledge, 2014. 808 pp.
15. **ჰუნსტონი 2008** - Hunston S. (2008). The evaluation of status in multi-modal speech / Functions of language. No 15(1). Pp. 64–83.
16. **ჰანტი, ვიპონდი 1986** - Hunt R. A., Vipond D. 1986. Text and Talk. An Interdisciplinary Journal of Language, Discourse and Communication Studies. – Vol. 6, no. 1. – P. 53–71.

Nona Kopaliani

Akaki Tsereteli State University

Kutaisi, Georgia

nona.kopaliani@atsu.edu.ge

<https://doi.org/10.52340/lac.2024.09.27>

Basic Problems of evaluative category research in Linguistic

Abstract

The report discusses the actuality of the evaluation category research and the main problems that are of special interest to linguists. The paper talks about the different views in linguistics that are related to assessment systems, assessment categories and assessment norms; It represents various terms denoting the category of evaluation and all related concepts of evaluation that are widely used in linguistics. In the work, several approaches that are sharply defined in the process of studying evaluation categories are distinguished. Among them the most defined ones are lexical-grammatical, discursive and communicative; in the paper assessment types and underlying characteristics are also characterized.

Key words: evaluation category, assessment types, assessment markers